

УДК 334.7

Дмитерко М. О.

Українська академія банківської справи
Національного банку України

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРІВ: НАПРЯМКИ, ЕТАПИ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ

Висвітлюється методологія формування кластерів. Автором розглянуто напрямки кластеризації та проаналізовано основні її етапи. Досліджено основні фактори, які впливають на формування кластерів.

Ключові слова: кластер, інновація, кластеризація регіону, системо-утворюючі фактори.

Постановка проблеми. Світовий та вітчизняний досвід реалізації ефективної промислової політики показує, що кластер виступає основою, яка забезпечує промисловий розвиток регіонів та країни в цілому за рахунок підвищення конкурентоспроможності та інноваційності національних підприємств. Але при існуванні поширеної думки щодо доцільності та ефективності процесів кластеризації відсутнє узагальнене визначення поняття «кластер» та основ їх формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, присвячені застосуванню кластерного підходу до організації регіональної промисловості, а також проблемам формування та функціонування кластерів розглянуті у роботах вітчизняних і зарубіжних вчених: Г. Азоєва, А. Асаула, Л. Баумгартена, М. Войнаренка, Б. Гринчеля, Н. Дегтяренко, К. Дудкіної, М. Енрайта, Б. Жихаревича, М. Кітінга, Дж. Клегга, Е. Кролевецького, Е. Леммера, Л. Маркова, Є. Миколаєвої, І. Пилипенко, М. Портера, А. Румянчева, Г. Семенова, С. Соколенка, Дж. Сороса, Д. Стеченка, Р. Фатхутдинова, Т. Хойзера, Т. Цихан та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз робіт зазначених авторів вказує на відсутність цілісної уяви про методологію формування кластерів в Україні.

Метою статті є висвітлення основних моментів, пов'язаних із кластеризацією промисловості регіонів, а саме шляхів та напрямків формування кластерів, основних етапів даного процесу; визначення факторів, що істотно впливають на формування кластерів.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід кластеризації свідчить, що саме формування кластерів сприяє розвитку промисловості як окремих регіонів, так і країни в цілому. Американський вчений М. Портер давав наступне визначення кластерам – це географічно сконцентровані групи взаємопов'язаних компаній у відповідних галузях, а також організацій, таких як інститути, торгові об'єднання тощо. Також, за його думкою, кластер – ефективна просторова форма організації, яка спрощує доступ підприємств до спеціалізованих факторів виробництва, до яких належать обладнання, персонал, бізнес-послуги тощо. Це, в свою чергу, призводить до зниження затрат на імпорт ресурсів, мінімізує потреби в запасах сировини та матеріалів, а також сприяє розвитку допоміжних галузей. Розвинуті кластери включають декілька споріднених галузей, для яких характерно використання споріднених ресурсів, необхідних для виробництва товарів та послуг, таким чином збільшуючи можливості постачальників чи інших посередників.

Значна перевага кластерів також полягає у доступності суспільних благ (державні інвестиції, освітні програми, доступ до ресурсів тощо) та інформації за рахунок взаємозв'язків підприємств за

постачаннями, технологіями та ін. Це дає можливість підприємствам швидше розпізнати тенденції у формуванні споживчого попиту, дізнатися про розвиток технологій та доступність обладнання тощо. При цьому така однорідність середовища, в якому функціонують підприємства – члени кластера, стимулює посилення конкуренції серед них, тим самим підштовхуючи фірми до пошуку нових ідей і можливостей, до розвитку інновацій та ноу-хау [1].

М. Портер вважається основоположником найбільш поширеного визначення поняття «кластер», але в процесі розвитку кластерної теорії виникало чимало авторських трактувань даного поняття. Так, російськими дослідниками питань, пов'язаних із кластерами, є Ж. Мінгальова та С. Ткачова, які визначили кластер, як індустріальний комплекс, що сформований на базі територіальної концентрації спеціальних постачальників, основних виробників та покупців, які сформовані в мережі та пов'язані технологічними та альтернативними секторальними підходами ланцюжками [2]. В. Трегак запропонував таке визначення: кластер – це галузева або географічна концентрація підприємств, яка дозволяє досягти ефекту «зовнішньої економії» за рахунок взаємодії з постачальниками і створення групи вузькоспеціалізованих фірм [3]. Кластер як концентрацію взаємопов'язаних й найбільш ефективних видів економічної діяльності, яку здійснюють конкуруючі фірми, створюючи «золотий перетин» чи «діамант» всієї економічної системи та забезпечуючи конкурентні позиції на галузевому, національному та світовому ринках визначав російський вчений А. Мігранян. О. Юрасова визначила кластер як локалізацію фірм, що входить в основний технологічний ланцюг створення доданої вартості, що забезпечує мультиплікативний ефект розвитку території в цілому [4].

С.М. Гаймалова та В.В. Печаткін визначають кластер як групу географічно та технологічно взаємопов'язаних конкуруючих підприємств та обслуговуючих організацій, що займають чи здатні займати значну долю на внутрішньому та зовнішньому ринках, які об'єдналися з метою випуску та реалізації товарів чи послуг, якістю яких відповідає світовим стандартам, засновуючись на постійний інноваційний процес, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств – учасників кластера [5].

За думкою українського вченого С. Соколенко, кластер – це добровільне об'єднання самостійних юридичних осіб, які зберігають свій автономний юридичний статус, але спільно працюють заради виробництва конкурентоздатної продукції та загальної і особистої економічної вигоди, формуються у певній галузі, пов'язані між собою технологічно і за ознакою географічної близькості [6].

Отже, визначень поняття «кластер» існує дуже багато, які є різними і не універсальними, але

можна виокремити наступні основоположні кластерні характеристики, за допомогою яких визначається типологія кластерів:

– географічна характеристика передбачає побудову просторових кластерів від місцевих до глобальних;

– горизонтальна – більш великий кластер може включати декілька галузей;

– вертикальна характеристика передбачає можливу наявність суміжних етапів виробничого процесу в середині кластера;

– латеральна характеристика полягає у об'єднанні різних секторів, що дозволяє забезпечити економію за рахунок ефекту масштабу;

– технологічна – передбачає об'єднання підприємств галузей, які використовують одну й ту саму технологію;

– фокусна характеристика – підприємства окремого кластера зосереджені навколо одного центра, яким може бути як фірма, так і навчальний заклад чи науково-дослідницький інститут;

– якісна характеристика полягає у якості взаємодії в середині кластера [7].

Сукупність даних властивостей визначає тип функціонуючого кластера. А для об'єднання, яке створюється, важливим є дотримання основних принципів (рис. 1), до яких належать наступні:

– принцип первинності еволюційної спрямованості – полягає у організації взаємодії учасників кластера, а також передбачає формування комплексу керуючих впливів на дане об'єднання;

– принцип узгодженості розвитку – передбачає успішне функціонування кластера на основі реалізації стратегій розвитку в нестабільних макроекономічних умовах;

– принцип синергізму – полягає у збільшенні соціально-економічних результатів діяльності учасників кластера за рахунок їх співпраці. Даний принцип передбачає спрямованість стратегій розвитку кластерів на досягнення якісно нових властивостей об'єднання, якими як раз і є отримання синергетичного ефекту від взаємодії різного роду учасників кластера (підприємств, фірм, фінансових посередників, інвесторів, високотехнологічних компаній, науково-дослідницьких організацій тощо);

– принцип самофінансування та прибутковості – витікає із основного економічного сенсу функціонування фірм чи підприємств в ринкових умовах і полягає у забезпеченні повного покриття витрат та максимізації прибутку всіх членів кластера;

– принцип інтегративності – передбачає забезпечення достатнього рівня впливу факторів, які визначають потенціал об'єднання [8].

Окрім принципів, на яких має ґрунтуватися формування кластерів, виділяють два визначальні напрямки створення даних об'єднань, а саме:

1) спонтанний напрямок, який передбачає формування кластера під впливом ринкових умов. Такий напрямок є кращим, оскільки його впровадження є ідеальним для реалізації переваг національного ромба і відбувається природним шляхом. Але мінусом даного напрямку вважається великі затрати часу;

2) свідомий напрямок формування кластерів передбачає наявність кластерної ініціативи – скоординовані дії потрійної спіралі (влада, бізнес та освітні організації), спрямовані на стимулювання розвитку регіональних кластерів [9–11].

Формування кластерів можна зобразити як сукупність основних етапів (рис. 2). Така послідовність є характерною для ситуацій, коли кластерна ініціатива належить спіралям «освіта» чи «бізнес», але ж в ідеалі взаємодіяти при формуванні кластера мають і влада, і бізнес, і освітні організації [12; 13].

Першим і найголовнішим етапом кластеризації є формування керуючого органа – ініціативної групи кластера за участю органів місцевого самоврядування, підприємств та фірм, освітніх організацій, центра кластерного розвитку.

Другий етап формування кластера передбачає детальний аналіз соціально-економічного розвитку регіону в інтересах забезпечення об'єктивної оцінки доцільності впровадження кластеризації. Після здійснення аналізу також має бути визначена ступінь впливу зовнішніх факторів на економічний розвиток регіону та окремих учасників кластера [12].

Наступний етап кластеризації полягає у визначенні видів економічної діяльності, на яких спеціалізується регіон і які виступають експортноорієнтованими. Також виокремлюють напрямки інноваційної діяльності, за якими регіон має наявні переваги.

Четвертий етап передбачає виявлення існуючих агломерацій, інноваційно-

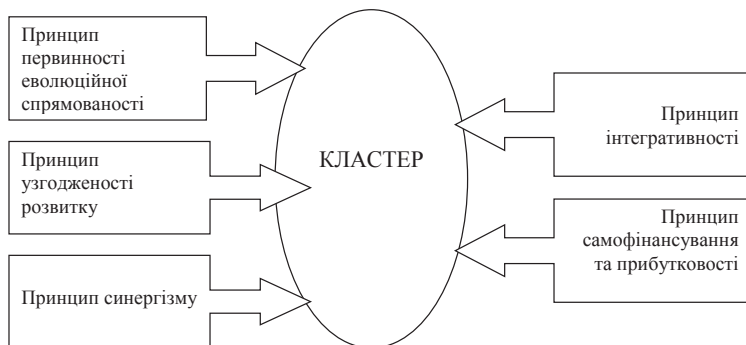

Рис. 1. Принципи формування кластерів

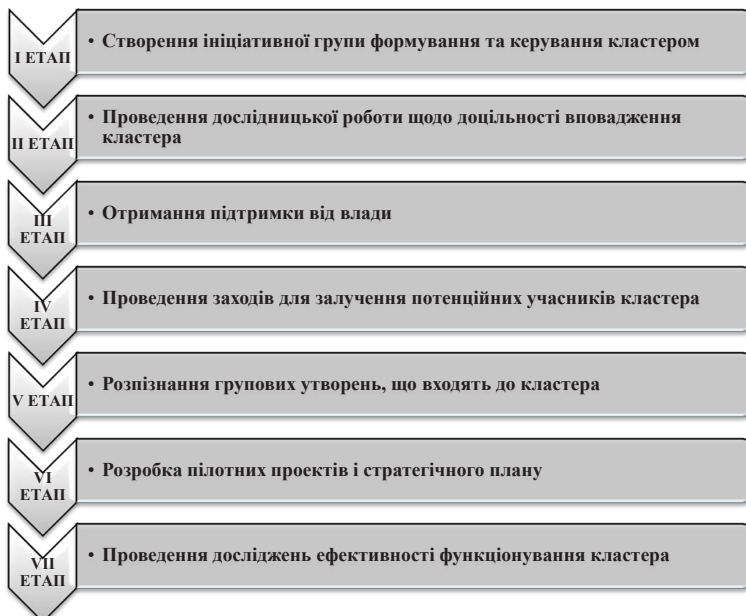

Рис. 2. Основні етапи формування кластерів

активних організацій, науково-дослідних установ, ідентифікують кластерні утворення, оцінюють потенційні умови для формування кластерів. На цьому етапі приймається рішення про формування кластера, враховуючи економічні, соціальні та політичні фактори задля активної підтримки кластерної ініціативи. Також на четвертому етапі формування кластера визначаються інструменти, необхідні для його підтримки, враховується взаємний вплив нових і вже існуючих кластерів, що дозволяє підвищувати ефективність та інноваційність діяльності об'єднань [14].

Наступний, п'ятий, етап здійснюється для розпізнання групових утворень, агломерацій, освітніх організацій тощо, на основі яких відбувається формування кластерів.

Шостий етап – розробка пілотних проектів кластерів, в ході якої здійснюється аналіз ефективності кластеризації регіону, а також оцінюється вплив новостворених кластерів на соціально-економічний розвиток регіону тощо.

Останній етап передбачає формування стратегії розвитку кластера та рішень щодо управління ним. Таким чином, з економічної точки зору формування кластеру – це інвестиційний проект, який має вирішувати загальні для учасників кластера проблеми, посилювати інтеграційні процеси всередині об'єднання, підвищувати конкурентоспроможність, бути інноваційно спрямованим тощо.

На процес формування кластерів впливають як зовнішні (пов'язані із впливом навколишнього середовища та суспільства), так і внутрішні фактори. Зовнішні фактори частіше носять випадковий характер і включають наступні фактори впливу:

- природно-кліматичні фактори: кліматичні, географічні та екологічні умови, наявність та достатність природних ресурсів тощо;
- ресурсні фактори передбачають наявність трудових та матеріальних ресурсів, можливість залучення фінансових ресурсів;
- політичні фактори включають геополітичну обстановку, політичну стабільність, рівень бандитизму тощо;
- соціальні фактори передбачають вплив соціальної напруги, зайнятість населення, демографічні показники тощо;
- ринкові фактори полягають у наявності конкурентів, вибагливих споживачів чи спеціалізованого попиту;

Список літератури:

1. Porter, M. *Competitive Advantage of Nations: [monograph]* / M. Porter; Free Press. – New York, 1998. – 896 p. – ISBN 0684841479.
2. Мингалева Ж., Ткачева С. Кластеры и формирование структуры региона / Ж. Мингалева, С. Ткачева // МЭ и МО. – 2000. – № 4. – С. 19–25.
3. Третьяк В.П. Кластеры предприятий / В.П. Третьяк. – Иркутск: Балт. гос. ун-т экономики и права, 2006. – С. 32.
4. Юрасова О.А. К вопросу формирования понятийно-категориального аппарата в кластерной теории / О.А. Юрасова // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2009. – № 11 (61). – С. 129–134.
5. Печаткин В.В., Гаймалова С.М. Теоретические и практические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в регионах России / В.В. Печаткин, С.М. Гаймалова // Проблемы современной экономики. Евразийский международный научно-аналитический журнал. – 2009. – № 3 (31).
6. Соколенко С. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации / С. Соколенко // Социальные аспекты и финансирование индустриальной реструктуризации: материалы конференции (Москва, 26–27 октября 2003 г.). – М.: Региональный форум, 2003.
7. Куприянов С.А. Кластер как форма организации экономики и современного развития промышленности (теория и методология): [монография] / С.В. Куприянов, Е.А. Стрябкова. – Белгород: изд-во БГТУ, 2007. – 97 с.
8. Анискин Ю.П. Корпоративное управление инновационным развитием: [монография] / Под ред. Ю.П. Анискина. – М.: Омега-Л, 2007. – 411 с.
9. Ферова И.С. Кластерный подход: от концепции к промышленной политике региона: [монография] / И.С. Ферова. – Красноярск: Красноярский гос. ун-т, 2005. – 106 с.

– фактори державного регулювання включають грошово-кредитну політику, бюджетну політику, регіональну політику, сертифікацію продукції, ліцензування та ін.

Внутрішні фактори впливу на формування кластерів визначаються існуючими взаємовідносинами між підприємствами, фірмами та організаціями, які є учасниками кластера. До внутрішніх факторів належать:

- конкурентні зв'язки – даний фактор визначає рівень конкуренції між учасниками кластера;
- коопераційні зв'язки – поділяються на виробничі (характеризують ступінь взаємодії підприємств, що формують ядро кластера, а також лідируючих підприємств з фірмами-посередниками), інноваційні (характеризують ступінь інноваційної активності учасників кластера) та трудові (характеризують взаємодію учасників кластеру у розрізі питання підготовки кваліфікованих кадрів) зв'язки.

Отже, можемо сказати, що кластеризація – достатньо складний та ефективний напрям організації промисловості, спрямований на підвищення конкурентоспроможності та інноваційності окремого регіону, галузі та країни в цілому.

Висновки і пропозиції. Світовий та вітчизняний досвід формування кластерів свідчить, що кластеризація виступає акумулятором розвитку промисловості окремого регіону та країни в цілому, дає змогу ефективно використовувати людські та природні ресурси, державні інвестиції, інформацію, підвищує конкурентоспроможність країни тощо.

Ряд переваг застосування кластерної форми організації промисловості робить все більш актуальним даний тип об'єднання підприємств, фірм, органів державної влади різних рівнів та освітніх і науково-дослідних установ. При цьому існує ряд питань, які потребують деталізації, а саме: основні етапи, принципи та напрямки формування кластерів. Кластеризація налічує сім послідовних кроків: створення ініціативної групи формування кластера, проведення масштабної дослідницької роботи щодо доцільності впровадження кластера, отримання підтримки від влади, проведення заходів по залученню потенційних учасників об'єднання, розпізнання групових утворень – учасників кластера, розробка пілотних проектів та планів розвитку об'єднання, проведення досліджень ефективності функціонування кластера. На реалізацію даного алгоритма впливають різні фактори: зовнішні, що мають ймовірнісний характер, та внутрішні.

10. Семенова Н.Н. Стимулирование региональных кластеров и обмен знаниями / Н.Н. Семенова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/1020>.
11. Куценко Е.С. Кластеры в экономике: практика выявления. Обобщение зарубежного опыта / Е.С. Куценко // Публикации по кластерным технологиям Подкомитета по развитию субконтрактации и кластерных технологий Торгово-промышленной палаты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.promcluster.ru/index.php/publications-cls/61-clsinesco>.
12. Еськов А.Л., Ковалевская О.С. Разработка методик и формирование механизма управления экономическим кластером / А.Л. Еськов, О.С. Ковалевская // Бизнес информ. – 2010. – № 3 (2). – С. 73–77.
13. Куценко Е.С. Кластеры в экономике: Основы кластерной политики государства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://promcluster.ru/index.php/publications-cls/63-clsinesco3>.
14. Колошин А., Разгуляев К., Тимофеева Ю., Русинов В. Анализ зарубежного опыта повышения отраслевой, региональной и национальной конкурентоспособности на основе развития кластеров / [А. Колошин, К. Разгуляев, Ю. Тимофеева, В. Русинов] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://politanaliz.ru/articles_695.html.

Дмитерко М. А.

Украинская академия банковского дела
Национального банка Украины

МЕТОДОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КЛАСТЕРОВ: НАПРАВЛЕНИЯ, ЭТАПЫ И ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ

Резюме

Представлена методология формирования кластеров. Автором рассмотрены направления кластеризации, а также проанализированы основные ее этапы. Исследованы основные факторы, которые влияют на процесс формирования кластеров.

Ключевые слова: кластер, инновация, кластеризация региона, системообразующие факторы.

Dmiterko M. O.

Ukrainian Academy Of Banking
of the National Bank Of Ukraine

THE METHODOLOGY OF FORMING CLUSTERS: TRENDS, STAGES AND FACTORS OF INFLUENCE

Summary

The article is about the methodology of forming clusters. The author considers the directions of clustering and stages of it. This paper is present us with the main factors that affect on the formation of clusters.

Keywords: the cluster, the innovation, the clustering region, systemically factors.

УДК 338.631.1

Ільницький А. І.

Подільський державний аграрно-технічний університет

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Досліджено теоретичні питання інформаційного забезпечення формування стратегії розвитку сільських територій, а також основні проблеми розвитку сільських територій. Проаналізовано теоретичні дослідження щодо інформаційного забезпечення стратегії розвитку сільських територій, та виділено основні етапи стратегії розвитку сільських поселень.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, стратегія розвитку, нормативна база.

Постановка проблеми. Останнім часом активізувалась суспільна дискусія щодо політики розвитку сільських територій. Це обумовлене як об'єктивним загостренням проблем розвитку сільського середовища, так і тривалим їх ігноруванням владними інституціями. Очевидним є те, що в нових соціально-політичних умовах неможливо відновити розвиток сільських територій лише з допомогою навіть радикального збільшення фінансування чи посилення адміністративних зусиль. Очевидно, що нові обставини вимагають нових концептуальних підходів, інструментів політики та принципів впровадження. Тому завдання дослідження по-

лягає у інформаційному забезпеченні стратегії розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні П. Друкер наголошує [4], що менеджмент є не тільки «менеджментом бізнесу», і робить висновок, що менеджмент – це специфічний і визначальний атрибут усіх і кожної організації. Звичайно, існують відмінності в менеджменті різних організацій, оскільки місія організації визначає стратегію, а стратегія визначає організаційну структуру.

Але ці відмінності мають скоріше прикладний, ніж принциповий характер. Існує водночас і інша думка, суть якої полягає у тому, що управління бізнесом і урядом подібні в лише деяких неістот-